

Lordok, lovak és lúzerek – az eltűnt egyéniség nyomában

Az egész egy Márai Sándor idézettel kezdődött: „Minden angolban van valami az Intelligence Service szelleméből, amely szerencsésen vegyül a cambridge-i és oxfordi szellemmel. [...] Mikor évtized előtt Egyiptomban járva egy éjszaka átvitt a komp a szuezi kanálison, s megérkeztem az akkor is forrongó Palesztina földjére, egy angol hivatalnok, kivel együtt utaztam Jeruzsálem felé a hálókoscsiban, bizalmatlan kérdésekre, hány darab Tommie vigyáz most az arabok és a zsidók békéjére a Szent Városban, természetes hangsúllyal, közönyösen felelt: Kilencvennégy. A szám megdöbbsentett. Nem kevés? – kérdeztem gyanakodva. Dehogy – felelte nyugodtan. Ott van még lord Pfomer is. Ez az angol módszer. Van benne valami rejtélyes. Mi ez az 'egy-ember-módszer' a tömegek világában? Mit tud egy ember a népek viharos Atlanti óceánján, egyedül a sajkában? Nem becsüli-e túl az angol módszer az egyéniséget, az értelmet, a gyakorlat, a beavatottság, a pártatlanság, az igazságérzet, a sima ügyesség és emberismeret módszerét e töltött indulatokkal és töltött bombákkal zsúfolt világban? Micsoda vak bizalom az egyéniségben! Milyen időszerűtlen ez a bizalom! De az angolok ragaszkodnak e módszerekhez. Mikor Viktória még fiatal királynő volt, a bölcs kegyenc, Melbourne lord jelenlétében egy táviratot mutattak neki, mely a kanadai zavargásokról adott hírt. Leküldünk oda százezer embert – mondta egy lelkes udvaronc. Minek? – kérdezte Viktória. Hiszen már van odalenn egy: lord Dunham. A válasz tetszett Melbourne-nek is. Jó angol válasz – morogta elismerően.” (Egy úr útrakel. *Pesti Hírlap*, 1938.)

A publicisztika – talán terjedelmi korlátaiból adódóan – közönségbarát műfaj; néhány lendületes ceruzavonással megrajzolja a háttérrel, röviden összegzi a témával kapcsolatos tényanyagot, csoportosítja a pro és kontra érveket, aztán kimondatja velünk a konklúziót. Nem terheli túl a kognitív apparátust, ugyanakkor mélységesen elgondolkodtató. Nos, a fenti idézetet olvasva aligha vonhatunk le bármilyen következtetést, viszont néhány – jelenünkben is aktuális

– kérdést megfogalmazhatunk. Azok az expedíciós hadtestekkel felérő lordok meg az az egy ember ott a sajkában a népek Atlanti óceánján... Valahogy meszeszerűnek látszik az egész. Úgy hangzik, mint egy legenda – történelmi háttérrel. Távolinak és valóságértelmennek érezzük azt a világot. Miért is? Induljunk ki abból, hogy napjaink „demokratikusan szerveződő” társadalmában – a szociológusok szerint – sosem történhet pontosan az, amit valaki akar, ergo mindig az történik, amit senki sem akar. Ez a paradox helyzet tartja fenn a nagy közösség dinamikus egyensúlyát. Ráadásul úgy tűnik, hogy ez a gigászi gépezet (szinte) magától működik. És itt vetődik fel a kérdés: egy ilyen spontán funkcionáló mechanizmusnak egyáltalán szüksége van-e az egyéniségre? Van-e értelme annak, hogy saját értékrendünkbe kapaszkodva – olykor a világgal perben-haragban állva – vállaljuk önmagunkat? Egyáltalán van-e még önmagunk? Nem sokkal bölcsőbb-e betagozódni a szociális lecsóba, és annak langyos melegében élvezni a harmadik ezredév tengernyi örömét? Mond-e még valamit nekünk a „nagy formátumú személyiség” jelzős szerkezet, vagy csupán jelentés nélküli hangsorként értékelhető? A válaszokat ismerőseim, barátaim közreműködésével, a kollektív bölcsesség jegyében kerestem. Két hét volt a felkészülési idő – ezalatt mindenki elolvashatta (kötelező irodalomként) a szóban forgó publikációt –, aztán következett a szóbeli beszámoló. Mindenki használhatta jegyzeteit, és természetesen az alkoholfogyasztás is engedélyezett – mi több, javallott – volt. Kegyes házigazdaként viselkedtem: a hat jelölt mindegyike jelest kapott. Csupán az Egyesült Államokban kutató orvos barátom e-mailben küldött válaszát minősítetem értékelhetetlennek. Feltehetőleg szándékosan értette félre a kérdéseket. Pimasz és cinikus fiatalember, a nagy Diogenész egyenesági leszármazottja. Rákbetegekkel foglalkozik, panyókára vetve viseli az életet. Üzenete rövid és lakonikus: *Az idézetben szereplő jeles brit személyiségek kapcsán a magyar történelemből nekem Dugovics Titusz jutott eszembe. Jókor volt, jó helyen volt és helyesen cselekedett. Ugyanezt tették a brit birodalmat képviselő urak is. Dugovics Titusz az életével fizetett érte. A lordjaid viszont évszázadokon át rendre megúszták. Csupán ennyi a különbség egy angol lord és egy magyar keresztes vitéz életkilátásai között.* A további beszámolók azért tárgyyszerűbbnek bizonyultak. Az idősebbek tárgyyszerű emlékezéssel, a fiatalabbak tárgyyszerű értetlenkedéssel elemeztek. Az idézet viszont mindenkinek tetszett. Bár a fiatalabbaknak – a sztori hitelességét illetően – voltak fenntartásaik. Mindegy is – zárta le a polémiát egy bölcsészhallgató kislány –, minden meséből tanulhatunk valamit.

Az arcnélküli ember teremtéstörténete (T. M. – 67 éves történelemtanár)

Az egyenarcú társadalom

A kollektivistá társadalomszervező ideológiák alaptétele, hogy közösség érdekei mindig prioritást élveznek az individuális érdekekkel szemben. Afelől, hogy mi a közösség érde-

ke, mindig annak vezetői határoznak. Vezéri ambíciókkal „megáldott” vezetők (a nép vezérei) ráadásul azt is elvárják, hogy seregük tagjai érzelmileg is azonosuljanak az általuk deklarált érdekekkel. A seregnek ilyenkor nem sok választása van: a nagy testvér szigorú és figyelő szemű bizalmi emberei idejekorán csendre intik a renitenseket. Ez persze nem megy magától. Merthogy azt könnyű elfogadtatni az alattvalókkal, hogy aki nem lép egyszerre, annak – jó esetben – répaleves jut rétes helyett, de a homo sapiens vezérlő programok felülírása finomabb eszközöket igényel. Elsősorban azért, mert egy valódi totalitárius rendszer nem elégszik meg azzal, hogy a sokaság egyszerre lép és azonos irányba menetel. Azt persze kénytelen elfogadni, hogy a tömeget alkotó ember-szabásúak testmérete sokféle lehet: vannak közöttük magasak és soványak, vannak köpcösek és pocakosak, továbbá öregek és ifjabbak is. De azzal nem tud kibékülni, hogy az arca mindegyiknek különböző, sőt mindenkinek más a tekintete. Még akkor is, ha mindegyikükből sugárzik a bizakodás és igyekeznek acélosan nézni. Ez a különbözőség pedig felesleges is, veszélyes is. Mert a kollektivista államnak olyan egyéniségekre van szüksége, akik mindenki mástól különböznek, csak egymásra hasonlítanak. De arra nagyon. Így alakult ki az egyenarcú társadalom. Amennyiben egy csoport minden tagjának ugyanolyan az arca, a csoport arcnélkülivé válik. Az ilyen arc egyenruhaként funkcionál: mindenki ugyanazt viseli. Csupán arra szolgál, hogy segítsen elkülöníteni a közülünk valókat és az ellenségeket. Így könnyebben kezelhető a világ: aki arcának megőrzésén iparkodik, az ha még nem is ellenség, igen könnyen azzá lehet.

A „Tiszta nyelvért” akció

Az egyenarcú egyedekre épülő társadalomszerkezet stabilizálása (mai szóhasználattal: bebetonozása) felé tett második lépést a nyelvtisztítás folyamatának elindítása jelenti. Logikus project: az egyenarcú alattvalóknak egyennyelven kell kommunikálniuk. Ez elmélyíti és markánsabbá teszi az egyen arcvonásokat. Ezzel egyidejűleg kell megoldani az individualizmus dekadens korszakát idéző szavak, szófordulatok kizárását verbális készletünkéből. Leginkább célravezető eszköznek a mindennapi érintkezésben használt megszólítások uniformizálása tűnik. Az úr, ill. uram megszólítás eredetileg a feudalista agrárvilágból maradt ránk: a kétpólusú társadalom akkoriban urakból és parasztokból állt. A szereposztás nem igényel különösebb magyarázatot: az uraknak birtoka volt, és parancsoltak, a parasztnak nem volt birtoka, és végrehajtotta a parancsokat. A később megszületett polgárság tagjai is úrnak minősültek, nekik ugyan nem volt birtokuk, viszont volt tanult mesterségük, és/vagy komoly szellemi tőkével rendelkeztek. Az iparosodás kezdeti szakaszában mindkettő elengedhetetlennek bizonyult. A polgári társadalom hierarchiájának kialakulásával aztán megszülettek a tekintetes, nagyságos, méltóságos, ill. kegyelmes úr titulusok és persze ezek nőnemű megfelelői is. Ezek a – személyi különbözőségeket sugalló – kommunikatív fordulatok a legkevésbé sem szolgálták az egyenarcú társadalom érdekeit. Így aztán az autonóm létformára, cselekvési és szemléletbeli szabadságra utaló „úr” köznyelvi formulát, a lingvisztikai purgáló project kiteljesedésével felváltotta az elvtárs, ill. elvtársnő megszólítás. Ez természetes: a közös arcot viselő közösség tagjainak elvei is közősek. A későbbiekben a nyelvtisztítás előrehaladtával kikopott

mindennapi szóhasználatunkból a „nyugalmazott” melléknév is. Ugyanis e jelzőnek csak akkor van értelme, ha utána tesszük a jelzett szót is: nyugalmazott asztalosmester, nyugalmazott fővadász stb. Csakhogy a múltbéli hierarchiában elfoglalt pozíció ilyen formában történő emlegetésének van egy furcsa, személyes érzelmi kötődést kifejező, nosztalgikus jelentéstartalma. Mint amikor a karosszékben üldögélő nagypapa a „régii szép időkre” emlékezik. Az ilyen múltba révedő tűnődés pedig kockázatot jelent: az egyetlen igaz út megkérdőjelezésének kockázatát. Az ellentmondást feloldandó, az aktív munkától visszavonultak társadalmi rétegét – a korábbi szakma, munka, hivatás említése nélkül – egyszerűen a „nyugdijas” szóval jelöljük. Szerencsés választás: egyszerre főnév és melléknév, egyaránt utal a társadalmi státusra, és a jövedelemforrásra. Emellett valamilyen sírig tartó, visszafordíthatatlan véglegességet is sugall. Nem véletlenül: az arcukban, nyelvükben és elveikben közös alattoalók társadalma könnyen irányítható volt, és örökkévalónak látszott. Mégsem lett az. Az egyenarcok mögött – ahogy falrepedésekben gyökeret ereszt a vadfű – lassan megszülettek az első eretnek gondolatok. Mert mindig voltak őrzők, akik vigyáztak a strázsán.

Egy nagyvárosi legenda a megbékélésről

Az 1956-os forradalom utóvédharcaiban a Magyar Nemzeti Múzeum Afrika-gyűjteménye megsemmisült. A gyűjtemény pótlására „pártunk és államunk” 1963-ban vadászexpedíciót küldött ki a fekete kontinensre. A szervezőmunka közel másfél évet vett igénybe, elsősorban a személyi kérdések megvitatása okozott bonyodalmakat. Többek között a politikai bizottság munkás-paraszt származású tagjai belbiztonsági kérdésként vetették fel, hogy az ötvenes években kitelepített veszélyes osztályidegen – egy gróf! – golyós fegyver használatára kapjon engedélyt. Még ha csak külföldön, még ha csak ideiglenesen is. Kádár János maga is vadászember volt, érdeklődéssel olvasta Széchenyi vadász-önéletrajzát (Ahogy elkezdődött, Ünnepnapok), és „meggyőzte” a bizottság tagjait, hogy az egykori gróf helyismerete, kapcsolatai, tapasztalatai nélkül az expedíció eredményessége nem biztosítható. Így került Széchenyi Zsigmond Afrikába az állam vendégeként. Aztán a sikerrel teljesített küldetést lezárva – a Parlamentben rendezett oldott hangulatú fogadáson – Kádár elvtárs Széchenyi gróffal is szóba ereszkedett.

– Mondja Széchenyi *úr*, ön tulajdonképpen miért nem ment el 56-ban nyugatra, mikor a határok nyitva álltak, s aki úgy gondolta, az nehézség nélkül távozhatott?

– Az úgy volt főtitkár *úr*, hogy a Zsigmond még csak ment volna, de a Széchenyinek maradnia kellett.

Jó magyar válasz. Egy arcát megőrző magyar lord történelmileg hitelesített válasza.

A kitüntetett paripa (Sz. E. 30 éves szociológus)

A szocializációs folyamatok társadalmi (értsd: hatalmi) befolyásolásának igényét – „az iskolaügy politikum és mindig az is marad” kijelentésével – először Mária Terézia fogalmazta meg. Két évszázaddal később Nyikolaj Ivanovics Buharin ezt az igényt (némileg kiterjesztve) „a gyermek nem a szülőké, hanem a társadalomé, amelybe született” tézisében foglalta össze. Rosszul hangzik. Pedig az 1937-ben árulóként kivégzett kommunista teoretikus nem mondott semmi újat: az állam mindenkor arra törekedett, hogy lojális alattvalókat neveljen, akik az aktuális hatalmi viszonyok megkérdőjelezésének lehetőségét az ördög alternatívájának tekintik. A XX. század kezdetéig e feladat megoldásában az iskola és templom kapott kulcsszerepet. E két szocializációs ágens – egymás hatékonyságát kölcsönösen erősítve – gondoskodott a relatíve művelt és erkölcsiben relatíve szilárd utánpótlásról. Ebben a zárt társadalm szerkezetben igen kis kereslet mutatkozott az önálló értékrend szerint gondolkozó és cselekvő egyéniségek iránt, a csekély szükségletet az arisztokrata családok gyermekei bőségesen kielégítették. A második világháború után az Európa keleti felében kialakuló proletárdiktatúrák pedig Buharin elvtársunk tézisét követve szervezték meg a szocializációs folyamatot. Az „új ember kovácsai” már korai gyermekkorban gondozásba vették a leendő alattvalókat, szilárd alapot teremtve a párt-szerű gondolkodás későbbi kialakításához. Hazai közoktatásunk 1950-85 között használt általános iskolai tankönyveiben egyértelműen felismerhetők a proletárdiktatúra iránti bizalom megteremtésére irányuló manipulatív szándékok. Nézzük csak: általános iskola, második osztályos olvasókönyv 1953-ból. Egy versike:

Sej, kora reggel délelőtt
Ácsolják a háztetőt.
Fenn a tetőn a cserepes
Rakja már a cserepet
Füstöl a kémény, kész a ház.
Látogass meg, kispajtás!

Derűs, optimizmust sugárzó tartalom, lendületes, dinamikus forma, harci indulókra emlékeztető ritmus. Mérnöki pontossággal összecsiszolt, fülbemászó rímek. Kézszelhető közelségbe került, napfényes jövőkép. A gyermeki elmék birtokbavételére szolgáló eszköztár mintadarabja. Apám szerint még dallama is volt, olvasására előtt az egész osztály énekelte. A társadalmi tulajdonba vett gyermekek reggeli imájaként. A következő tanévben pedig – egy gyárlátogatásról szóló olvasmány – már e szép jövő eléréséhez kívánatos viselkedésmintákat is megrajzolja. A látogatás végén a gyerekek végigjárják a gépműhelyt is, ahol „a szerszámgépet leállító szürkeköpenyes férfi csendesen mondja: nagyon szégyellném, ha azt mondanák rólam, hogy nem pontos a munkám. Három kormánykitüntetésem van”. Az elsődleges didaktikai cél mögött már jól kirajzolódnak az adott időszakban (1968–82) ideálisnak tekintett munkavállalói tulajdonságok, és a háttérben felsejlik a jóságos és igazságos kormány – lásd még: Mátyás király – képe is. A három kitüntetéssel jutalmazott munkás szürke (csak semmi egyénieskedés), csendes (csak sem-

mi hangoskodás) és pontos. Eszményi alattoaló, a népvezérek álma. Nem vagy egyedül – üzeni az olvasmány a 9-10 éves iskolásoknak – kormányunk szereti az ilyen dolgozókat, figyelemmel kíséri munkájukat. Ha ilyen leszel, kitüntetéskapsz – folytatódik az üzenet –, s a gyanútlan kölykök akkoriban el is hitték. Politológia vizsgámra készülve olvastam ezeket a tankönyveket, a termelési meséket elnézően megmosolyogtam, Szerszámgépes Szürke Jóska történetétől viszont veszélyérzetem jelzett, de képtelen voltam megfogalmazni, hogy miért. Csak két nap múlva kaptam választ. Szokatlan körülmények között és teljesen váratlanul. Addig nem tudtam szabadulni tőle: ahányszor csak eszembe jutott élmelyegni kezdtem, és a gyomrom is lüktetett. A hétfőgén, kedvesem alföldi tanyáján birkapörköltet főztünk. Helybéli öreg barátunk – Anti bácsi – a faluban birkát vágott, tőle kaptuk a húst, a pénzt sértődötten visszautasította, az ebédmehívóást is csak úgy fogadta el, hogy akkor ő lesz a szakács. Borospohárral kezében üldögélt a tűz mellett, néha megrázta a bográcsot, és nagyokat hallgatott. Péterrel közelgő vizsgámról beszélgettünk, persze a gyárlátogatásos olvasmány is szóba került, nem értette mi bajom van, hiszen Szerszámgépes Szürke Jóska alapjában véve egy pozitív figura. Ezek a tulajdonságok – magyarázta – a mai munkaerőpiacon is nagyon keresettek, csak sajnos hiánycikknek számítanak. El akartam mondani, hogy éppen e parányi igazság mögé rejtett – és ki sem mondott – világnagy hazugságtól oly iszonyúan veszélyes ez a mese, de meggyőzhetetlennek látszott. Megint dobolni kezdett a gyomrom, úgy éreztem, mindjárt rosszul leszek. Anti bácsi közben fát dobott a tűzre, levette a bográcsról a fedőt, beleszagolt a gőzbe, aztán hozzám fordult: Nem értem, Esztike, miért bántja maga folyton azt a Jóskát. Én ugyan nem hallottam róla, de nem lehetett az rossz ember. Békés is volt, szerény is volt, meg a dolgát is értette. Ha nekem egy ilyen lovam lenne, úgy bánnék vele, mint a hímes tojással. Nem adnám el semmi pénzért. Senkinek. És bizony én is kitüntetném. Akár hetente háromszor is. Péter elnevette magát. A gyomromban megszűnt a dobolás.

Az első világháborút megjárt apák azzal a tanáccsal búcsúztatták a következő háborúban harcba küldött fiaikat, hogy „ne feledd: amíg nincs baj, ugyanazt kell tenni, amit a többiek, ha pedig baj van, akkor sosem szabad ugyanazt csinálni”. Nem tudjuk hány fiatal életét mentette meg az atyai intelem, de a második háborút követő évek arra tanítanak, hogy a baj rendszerint éppen abból származik, hogy túl sokáig teszi mindenki azt, amit a többiek. Egyebek között ebben érhető tetten a többtényezősszocializációs folyamatot helyettesítő sorozatgyártás kontraproduktív hatása. Ugyanis nem csak arról van szó, hogy egy szigorúan ellenőrzött diktatúrában veszélyes lehet az „eretnek” gondolatok kimondása. Az igazi problémát az jelenti, hogy az arcnélküli ember második-harmadik generációja, ha akar, sem tud már non-konform módon gondolkodni. Kognitív funkciói már a korai életszakaszban úgy specifikálódtak, hogy csak a kincstári üzeneteket képes felfogni, az ennek ellentmondó jelenségeket, folyamatokat nem érzékeli, ill. ha érzékeli is, értelmezni képtelen. Az ilyen sokaságból szerveződő társadalom belső „rendje” némi szigorral még csak biztosítható, de a kívülről érkező, a „határokon átszivárgó” új eszmékkel, értékrendszerekkel szemben védtelen.

A lúzerek százada és a rejtőzködő zenekar – (Sz. G. 39 éves tanárnő)

Az autonóm módon cselekvő és gondolkodó egyéniségek államosításának folyamatát és az utánpótlás gyártástechnológiáját megismerve, én mindennapjainkról fogok beszélni. Merthogy szabadnak mondott és korlátlan lehetőségeket ígérő jelenünket szemügyre véve megkockáztatom azt az állítást, hogy az egyenarcú ember előállítását szolgáló futószalag minden eddiginél nagyobb kapacitással működik, szilárd biztonságot és lényegesen nagyobb profitot biztosítva a gyártósor működtetőinek. A Nagy Kombinát békességet és jólétet teremt, ebből pedig mindenki részesedik. Úgyesen csinálta. A XIX. század első felében még gyűlöletes ellenségnek tekintett tőke, figyelemre méltó találatekonysággal teremtett harmóniát a kibékíthetetlennek látszó ellentétek világában. A klasszikus kapitalizmus első évtizedeiben egyszerű volt a felállás: a tőkés – profitjának növelése érdekében – a lehető legalacsonyabb bért fizette munkavállalóinak. Ők pedig emberi módon akartak élni, ezért az elérhető legnagyobb bért kívánták kiperéselni „kizsákmányolóiktól”. A folyamatos osztályharc viszont destabilizálta a gazdasági környezetet, veszélyeztetve a vállalkozás jövedelmezőségét. A megoldást a profitszerzés mechanizmusának átalakítása jelentette. A globalizálódott nagytőke világában már nem a munkavállaló, hanem a fogyasztó termel profitot. Persze nem magának. Az új programban a hangszerelés is változott: elhalkultak a harcba szólító trombiták, derűs világunk szelíd békéjében a lány hangzású pengetősök viszik a főszólamot. „Nem éhbérért dolgoztatunk már, barátom, nem vagyunk mi haramiák. És már te sem vagy melós – még kevésbé proli. Bérmunkás vagy, én meg tulajdonos. Egy család vagyunk: én termelek, te pedig vásárolsz. Nem attól vagyok gazdag, hogy neked nem telik télikabátra. Az én bankszámlám akkor lesz kövérebb, ha minden szezonban két télikabátot veszel. Meg a feleséged is. A lányod kapjon egy új sportcipőt, a fiad meg egy másik mobilt. Lazíts egy kicsit: lepd meg magad te is valamivel, és engeddd, hogy elárrasszon az öröm. Neked sem jó, ha kilógsz a sorból. Ne légy már oly megátalkodottan renitens! Hiszen feleséged kollégái, gyermekeid osztálytársai már régen új kabátban járnak, hatodik generációs mobilon beszélnek meg a semmit, a tiedre meg rászárad a gagy. Hát így viselkedne egy felelős családapa? Ne gyere nekem azokkal a hülyeségekkel, hogy mi vezéreljük a Nagy Kombinátot, ahol mindenkit nyilvántartunk, és ledaráljuk az agyvelőt. Persze hogy nyilvántartunk. Különben honnan tudnánk, hogy mivel okozunk örömet neked. Gondolkozz végre józanul, és lásd be: a világ nagy sivatagját mi tesszük oázissá. Körülöttünk termékeny az élet, minden szárba szökken és virágzik. Emlékszel még a „munkásököl vasököl, oda csap, ahova köll” rigmusra a szocializmus harcos korszakából? Naná, hogy emlékszel. Eleget kiabáltad ifjúkorodban. Ha te nem, akkor az apád. Hogy kiment a divatból! Hiszen mondtam már: egy család vagyunk. Ha a munkásököl lesújt, önmagát vágja fejbe.” A leginkább szörnyű ebben a szövegben az, hogy teljesen igaz. Amikor 13 éves unokahúgom Molnár Ferenc regényhőstét (Nemecsek) keresetlen egyszerűséggel „szerencsétlen lúzerként” aposztrofálta, megállt bennem az ütő. Aztán egy osztályfőnöki órán megkértem diákjaimat, hogy írják össze a lúzert jellemző tulajdonságokat. A felsorolásban az, „aki nem veszi észre, hogy állandóan átverik”, „akinek mindenki parancsol”, „akinek nincs véleménye, vagy ha van is, nem meri megmondani”, „aki olyan, mint egy csóré kiséger: sokat dolgozik, hogy mások gazdagod-

janak” típusú helyzetleíró sajátosságok szerepeltek a leggyakrabban. E lista alapján nagy biztonsággal prognosztizálható: a harmadik évezred első százada a lúzerek százada lesz. Előbb-utóbb mindannyian azok leszünk. Igen kevesen vesszük észre, hogy átverték bennünket. Még valahol a kezdet kezdetén. Talán akkor, amikor a fogyasztói társadalomnak nevezett torzszülött világra jött. Azóta minden magától működik. Mi már készen kaptuk, ebbe születünk. Duplapitykés, plazmakijelzős bővlik birtoklására kondicionált felmenők gyermekeként. A fogyasztás számunkra életfunkció. Ha egy-egy megvilágosult pillanatra át is látunk a teniszütőn, tehetetlenek vagyunk. Csapdába kerültünk: ha alkalmazkodunk, a nagy átverés részeseivé leszünk, ha nem, akkor el kell viselnünk a lúzerek diadalmas hadseregének értetlenkedő megvetését. Devianciába szorultunk, úgy kezelnek bennünket, mint a rockzenekar koncertjére tévedt néptáncosokat. Pedig ez tényleg egy teljesen szabad világ. Mindenki azt tehet, amit akar. Csakhogy a lúzerek népes közösségében senki sem akar mást csinálni, mint a többiek. Nem csoda, mindannyiuk fülében ugyanaz a zene szól. Csak a zenekar láthatatlan. Rejtőzködik. Hát persze: az ördög legnagyobb trükkje, hogy elhiteti velünk, nem is létezik.

Hókrisztály (2010–2013, faragott, roncsolt sültöi mészkő, 70×70×12 cm, részlet)

